

Dante Alighieri

Isteni Színjáték

Pokol

IV. ÉNEK

A pokol első körében

A keresztség nélkül meghaltak

Az Acheron túlsaján

A fejből a mély álmot kiverte
egy súlyos, dörgő hang, s én fölriadtam,
mint akit erőszakkal keltenek.
Körbejártattam kipihent szemem,
aztán fölálltam, s figyeltem merően, 5
hogy kitapasztaljam: hol is vagyok?
És íme: ott álltam, szélén a völgynek,
partján a fájdalmas, nagy szakadéknak,
mely sosem szűnő panasztól zajos. 10
Sötét és mély volt, benne sűrű köd,
úgyhogy hiába bámultam erősen,
semmi se látszott tisztán odalent.
„Most leszállunk oda, a vak világba
— szolt költöm, s halálsápadt volt az arca —,
elsőnek én megyek, te meg követsz.” 15
Én, észrevéve színe változását,
így szoltam: „Hogy jöhetnék, ha *te* félsz,
te, aki máskor erőt adsz nekem?!”
S felelt: „A lent gyötrődők kínjai
arcomra festik a szánakozást: 20
erről hihetted azt, hogy félelem.
De induljunk, sürget a hosszú út.”
Azzal belépett, s bevitt engem is
a völgyet körbezáró első körbe.

A Pokol első köre (a „Pokol Tornáca”)

Itt — legalábbis fül után ítélve — 25
más panasz nem szolt, mint sóhajtozás:
ettől rezgett az örök levegő.
Nem testi kín okozta, csak a bánat,
melytől egy hatalmas tömeg nyögött:
férfiak, asszonyok és csecsemők. 30
Szolt a jó Mester: „Meg se kérdezed,
hogy akiket látsz, milyen szellemek?
Nos, tudnod kell, még mielőtt továbbmész:
nem vétkeztek. Sőt, cselekedtek jót is,
de nem számít, mert nincs rajtuk keresztség, 35
mely a te vallásodnak kapuja.
Ha meg kereszténység előttiek,
akkor nem kellőn imádták az Istent.
Magam is egy vagyok ezek közül.
Csak ez a hiány, s nem más bűn okozza, 40
hogy elkárhoztunk; nincs más szenvedésünk,
mint remény nélkül örök vágyban élni.”

6. Dante nem mondja meg, hogyan került át az Acheron túlsajánra, a tulajdonképpeni Pokolba. Azt kell gondolnunk, hogy miután az előző ének végén a lila fénytől elájult, valamilyen erő áthozta és itt lefektette.

8. Szakadék: a Pokol egy kráter szerű, hatalmas tölcser, mely a Föld középpontja felé szűkülő körökből, teraszokból áll. A körök lefelé egyre súlyosabb bűnöknek felelnek meg.

24. A Pokol első (legfőlső) köre a Limbus vagy Előcsarnok, más néven „a Pokol Tornáca”.

30. Csecsemők: a keresztelés előtt, pár napos korban meghaltak.

36. Értsd: megkeresztelés nélkül nem üdvözülhet senki, ilyen értelemben a keresztség a hit kapuja.

38. Értsd: lehettek vallásosak a maguk hitében, de az nem az igazi, keresztény hit volt.

41. A „kárhozat, elkárhozás” annyit jelent: pokolra kerülés. Ez — még ha nem is jár testi szenvedéssel — gyötrelmes állapot, mert az illető sosem fogja Istent látni, pedig az volna az örök boldogság.

Fájdalmas szívvel hallgattam szavát,
mert sok nagyszerű embert láttam itt,
kik e Tornácon vágyva váraoknak. 45

Krisztus pokoljárása

„Mondj meg valamit, kérlek, mesterem —
így szóltam, mert biztos tudást akartam
a hitről, mely minden kételyt legyőz —:
jutott-e innen üdvösségre bárki,
saját révén vagy más jósa átal?” 50
Ő értette burkolt beszédemet,
s felelt: „Én még csak nemrég voltam itt,
mikor láttam, hogy belép egy Nagyúr,
győzelmi koronával a fején. 55
Kivitte innen Ősapánknak árnyát
s a fiát, Ábelt; kivitte Noét;
a törvényadó, engedelmes Mózes,
Ábrahám ősatyát, Dávid királyt;
Izráel atyjával, fiaival
s Ráhellal, munkán szerzett asszonyával; 60
sok mást is még, s mind üdvösségbe vitte.
És tudnod kell még azt is: ölelőttük
emberi lény nem üdvözült sosem.”

Holt költők társasága

Nem álltunk meg, miközben mondta ezt,
csak gyalogoltunk át a sűrű erdőn,
úgy értsd: a lelkek sűrű erdején. 65
Nem jártunk messze alvásom helyétől,
mikor megpillantottam egy tüzet,
mely félkört vágott ki az éjszakából.
Még kissé távol esett az a hely, 70
de nem annyira, hogy ki ne vehessem:
kiváló lelkek tartózkodnak ott.
„Mondd, művészetek s tudományok dísze:
kik azok, hogy így meg vannak becsülve,
s a többiektől külön van helyük?” 75
S ő felelt: „Dicső hírük és nevük,
mely nálatok, fönt, máig hallható,
az égben kegyet nyer, s jutalmuk ez.”
Közben egy hangot hallottam, mely így szólt:
„Köszöntsétek a költőfejedelmet!
Árnya, mely távozott, most visszatér!”
Mikor e hang már elcsengett, a csöndben
négy hatalmas árny lépkedett felénk;
nem látszottak se vidámnak, se búsnak. 80
Jó mesterem hozzám fordulva így szólt:
„Nézd, aki ott jön karddal a kezében
a másik három élén, mint vezér:
Homéros az, a költők legnagyobbja;
aztán a szatírás Horatius;
aztán Ovidius, s végül Lucanus. 90

42–45. Értsd: vágyják a paradicsomi boldogságot, de reménytelenül, mivel nincsenek megkeresztelve. Ők a „vágyva várakozók” (ered. *sospesi* 'függőben lévő', lásd Pok. II,52).

48. Dante a keresztény hagyomány egyik tanítását szeretné igazoltatni Vergiliusszal mint szemtanúval.

51. Burkolt: Krisztusra céloz, akinek nevét a Pokolban nem ejtik ki.

52. Csak nemrég: Vergilius Kr.e. 19-ben halt meg, Krisztus pedig 52 évvel később, Kr.u. 33-ban.

53. A Nagyúr: Krisztus, aki kereszthalála után leszállt a Pokol Tornáczára, hogy onnan kihozza az Őszövetség (tehát az ókori zsidóság) legkiválóbbjait, akik — mivel nem voltak keresztények — különben ott maradtak volna a Pokolban. Erre utal az Apostoli Hitvallás (a *Hiszkegy* kezdetű ima), miszerint Jézus Krisztus „alászállt a poklokra”. Lásd még a Bibliában 1Pét. 3,19.

55–56. Ősapánk: Ádám, az első ember. Az ő egyik fia Ábel.

56. Noé: a bibliai őstörténetben neki mondta Isten, hogy bárkát építsen s így vészelve át a Vízözönt.

57. Mózes: a zsidó nép első nagy vezére. A hagyomány szerint ő írta a Biblia első 5 könyvét (a „mózesi törvényt”). Isten többször hozta őt nehéz helyzetbe, ám ő mindig engedelmesen szolgált. — Az eredeti úgy is érthető, hogy az *engedelmes* nem Mózesre, hanem Ábrahámra vonatkozik (így Radó, Gmelin).

58. Ábrahám: a zsidók legrégebbi törzsi vezetője (pátriárka). Ővele kötötte Isten az első (azaz Ó-) szövetséget.

58. Dávid: az ókori zsidók legnépszerűbb királya (Kr.e. 1200 körül).

59. Izráel: másik nevén Jákob (=Jakab), Izsák fia, Ábrahám unokája. Tizenkét fiából lett a zsidók tizenkét törzse.

60. Ráhel: Jákob egyik felesége. Jákob tizennégy évig szolgált Ráhel apjánál, hogy elvehesse.

67. Az eredeti itt bizonytalan: *sonno* 'alvás' helyett *sommo* 'csúcs' is lehet (így Babits).

79. A hang föltehetőleg Homéros.

80. Költőfejedelem: Vergilius.

88. Homéros (Kr.e. VIII. sz.?): a legrégebbi, félig-meddig legendás görög költő, az *Ilias* és az *Odysszeia* szerzője. Dante korában csak hírből, a latinok közvetítésével ismerték, mivel akkoriban görögül nem tudtak, s a görög klasszikusok művei nem voltak hozzáférhetőek.

89. Horatius (Kr.e. 65–8): római költő. A középkorban főleg szatírái miatt becsülték; ma főleg ódáit, szerelmi költeményeit olvassák.

90. Ovidius (Kr.e. 43 – Kr.u. 8): római költő. Fő műve, mely Danténak is forrásul szolgált, az ókori mitológiát összefoglaló *Átváltozások* (*Metamorphoses*).

90. Lucanus (Kr.u. 39–65): római költő, fő műve *A polgárháború* (*Pharsalia* vagy *De bello civili*), mely a Julius Caesar körüli eseményeket, a polgárháborút írja le. Lucanust ma nem szokták a legnagyobb költők közt említeni; főleg történelmi forrásként becses.

Mivel mindnyájan osztoznak velem
a néven, mellyel a hang illetett,
helyes, hogy társukként köszöntenek.”
Így együtt láttam e szép iskolát 95
ahogy körülvették a legnagyobbat,
ki sasként száll a többiek fölött.
Egymás közt megbeszéltek valamit,
majd felém fordultak s úgy üdvözöltek
(mosollyal nézte ezt jó mesterem),
de megtiszteltek ennél jobban is: 100
bevontak körükbe, s így én lehettem
e pompás elmék közt a hatodik.
Mentünk a fény felé, jól társalogtunk,
de hadd ne ismétljem el, miről:
illetett oda — ide nem illene. 105

Az ókor nagyjai

Egy büszke várkastély lábához értünk,
hétszeres fal övezte magasan,
s egy szép folyócska védte gyűrűként.
Átmentünk rajta, mint szilárd kővön,
beléptünk hét kapun bölcs társaimmal,
és bent egy zöld fűvű, friss rétre értünk. 110
Sok ember volt ott, nyugodt arcúak,
a külsejük méltóságot sugárzó;
ritkán szóltak, finom hangon beszéltek.
Az egyik oldalra félrevonultunk
egy nyílt, világos, magaslati helyre,
ahonnan jól láttuk mindnyájukat. 115
Elöttem, ott a fényes zöld fűvön
megmutatták a nagy szellemeket:
a látványuk még most is lelkesít.
Láttam Elektrát az övéi közt,
fölismertem Hektort és Aeneast,
s Caesart fegyverben, vad sólyom-szemével. 120
Láttam Cammillát s Pentheseleát,
odébb Latinus királyt és a lányát,
Laviniát; láttam Tarquinius
elűzőjét, Brutust; Lucretiát,
Juliát, Marciát, Corneliát;
és odébb, egymagában, Szaladint. 125
Majd, szempillámat kissé fölemelve
láttam a mindent tudók mesterét,
ahogy a bölcsök családjában ül.
Mind körülrajongják nagy tisztelettel,
de Sókratés és Platón amazoknál
előrébb áll, a mesterhez közel. 130
A véletlen-hívő Démokritost,
Diogenést, Anaxagorást, Thálest,
Empedoklést, Hérakleitoszt és Zénont;
láttam a gyógyfüvek rendbeszedőjét,
Dioskoridést; láttam Orpheust, 140

92. A név: a költői cím. Értsd: mindnyájan költők vagyunk.

95. Legnagyobb: Homéros. (Bár van, aki Vergiliusra érti.)

97. Tárgyaltak: Vergilius tájékoztatja őket, hogy kicsoda Dante.

102. Elmék: a középkorban a nagy költőket az eszükért, műveltségükért (azaz nem a lírai, hanem az epikai teljesítményért) tisztelték. — Hatodik: Dante tisztában volt műve nagyságával s magát a legjobbak közé helyezte.

104–105. Nyilván a költészetről beszélgettek, aminek elismérése itt megakasztaná a történetet.

106. A kastély az emberi tudást, a tudományt jelképezi.

107. A hét fal valamely hétagú dolgot jelképez, de vitatott, hogy mi lehet:

1. A „hét szabad művészet” (*septem artes liberales*, a középkori iskolák 7 osztálya), ennek első szintje a *trivium*: grammatica (latin nyelvtan), dialectica (logikus érvelés), rhetorica (fogalmazás); második szintje a *quadrivium*: musica, arithmetica (számтан), geometria, astronomia (csillagismeret).

2. A hét erény (azaz pozitív jellemvonás, jellemerő), ebből négy *erkölcsi*: józanság, igazságosság, szilárdság, mértékletesség; három *szellemi*: felfogás (intelligencia), tudás, bölcsesség.

3. A „filozófia” (vagyis a tudományok) hét ága: physica (= természet-tudomány), metaphysica (= filozófia), ethica (= erkölcsan), politica, economica (= gazdaságtan), mathematica, syllogistica (= logika).

108. A folyócska alighanem az ékeesszólás jelképe, mely által a várba zárt tudományok (vagy jellemerők) közölhetők, kivehetők a falakon kívülre.

111. Dante ide helyezi az ókori szerzőknél Elysiumi Mezők néven szereplő rétet (*Aeneis*, VI,637).

121. Az itt kezdődő „hőskatalógus” azokat sorolja föl, akiket egy művelt embernek kellett ismernie.

121. Elektra (gör. Élektra): a trójaiak özanyja. (Nem azonos a számunkra ismertebb Elektrával, Agamemnón lányával, a görög tragédiák hősnőjével.) Az „övéi”: a trójaiak, Róma föltételezett ősei.

122. Hektor (gör. Hektór): a legvitézesebb trójai hős, a görögök nagy ellenfele.

122. Aeneas: Róma ősatyja (Pok. I,75; II,26).

123. Julius Caesar római államférfi (élt Kr.e. 102–44), a Római Birodalom nagyságának megalapozója.

124. Cammilla: az itáliai őslakosok egyik törzsének, a volscusoknak szűz királynője, aki a honfoglaló Aeneas és a trójaiak elleni harcban esett el (Pok. I,107).

124. Pentheseilea: mitológiai nőalak, az amazonok királynője, a trójaiak oldalán harcolt a görögök ellen.

125. Latinus: a közép-itáliai Latium legendás királya, Aeneas későbbi apósa.

126. Lavinia: Latinus király lánya, Aeneas második felesége. Az ő révén lett Aeneas Latium (vagyis a későbbi latinság) királya.

126–127. Lucius Junius Brutus: a római történelem egyik nagy alakja. Kr.e. 510-ben elűzte az utolsó királyt, a zsarnok Tarquiniust, s a megalakuló köztársaság első konzulja lett. (Nem azonos a másik Brutussal, aki Julius Caesar fogadott fia volt s részt vett megölésében.)

127. Lucretia: hősies római asszony (Kr.e. VI. sz.). Tarquinius király fia megerőszakolta, mire ő inkább öngyilkos lett, mint hogy megbecstelenítve éljen tovább. Ez vezetett Tarquinius elűzéséhez.

128. Julia: Julius Caesar lánya, Pompeius hadvezér és államférfi felesége (Kr.e. I. sz.).

128. Marcia: Cato római politikus felesége (Kr.e. I. sz.), az asszonyi szerelem jelképe (lásd bővebben Purg. I,79).

128. Cornelia: köztisztelőben álló római családanya (Kr.e. II. sz.), a Gracchus fivérek — két kiváló politikus — anyja. Híres mondása: „Nekem a gyermekeim az ékszereim.” — Mások szerint nem órála van szó, hanem Corneliáról, Pompeius második feleségéről.

129. Szaladin: Egyiptom és Szíria szultánja (uralk. 1171–1193). Bár a keresztiesek ellen harcolt, Európa-szerte becsülték mint igazságos uralkodót és lovagias ellenfelet. Azért áll külön, mert muzulmán volt; még két muzulmán van itt, Avicenna és Averroës. Ők hárman nem ókoriak, hanem középkoriak.

Tullius, Linost, intő Senecát.
Euclides földmért, Ptolemaios,
Hippokratést, Avicennát, Galénost;
Averroëst, a legfőbb magyarázót.
De nem is tudom mindet fősorolni,
mert hajt, hogy van még mondanivalóm;
a szó csak lohol a tények után.

145

A hatos társaság kettőbe oszlik:
más útra irányít bölcs vezetőm,
a nyugalomból ki a rezgő légből;
s oly helyre érünk, hol nincs semmi fény.

150

V. ÉNEK

A pokol második körében

A gátlástalan szeretők

Minos, a Pokol bírása

Az első körből így szálltam alá
a másodikba: szűkebb gyűrű ez,
de több benne a kín, s több is a jajszó.
Itt áll a szörnyű Minos vicsorogva:
fölméri az érkezők bűneit,
ítél és helyet oszt, farkát tekerve.
Ugyanis ha egy balvégzetű lélek
megáll előtte, meg kell gyónnia;
s Minos, a bűnök ismerője, tudja:
a pokol mely részében lesz helye,
és annyszor fonja maga köré
a farkát, ahány szintet kell leszállni.
Mindig sok lélek ácsorog előtte,
egyenként járulnak ítéletért:
szólnak, figyelnek, s buknak lefelé.
„Te, aki itt e gyászos helyre jössz —
szólt hozzám Minos, amint észrevett,
félelmetes munkáját megszakítva —
vigyázz, hogy hova lépsz s kinek hiszel!
Ne csaljon meg, hogy széles a kapu!...”
Mire a vezetőm: „Mit kiabálsz?”
Ne akadályozd! Sorsa ez az út:
ott így akarják, hol mindent szabad,
amit akarnak — és többet ne kérdezz.”

5

10

15

20

131. A bölcsek mestere: Aristotelés (Kr.e. 384–322) görög természettudós és filozófus. A középkorban őt tekintették minden idők legnagyobb elméjének.134.
Sókratés: görög filozófus (Kr.e. 469–399), Platón tanára.
134. Platón (latinosan Plátó): görög filozófus (Kr.e. 429?–347), Aristotelés tanára.
136. Démokritos: görög filozófus (Kr.e. 460–370), aki szerint a világ véletlenül keletkezett a nyüzsgő atomok összeállításából.
137. Diogenés: görög filozófus (Kr.e. 412–324), aki puritán életformájáról volt híres (pl. hordóban lakott).
137. Tháles (gör. Thalés): a legrégebbi görög filozófus és matematikus (Kr.e. VI. sz.), a Tháles-tétel fölfedezője. Ő alapította az első filozófiai iskolát.
137. Anaxagorás: görög filozófus és csillagász (Kr.e. V. sz.), a napfogyatkozások első megmagyarázója.
138. Empedoklés: görög természettudós, filozófus (Kr.e. V. sz.). Ő jött rá, hogy a levegő is anyag.
138. Hétrakleitos: görög filozófus (Kr.e. V. sz.), aki szerint minden állandóan változik, mozog.
138. Zénón: két ilyen nevű filozófus is volt. Az egyik (Kr.e. V. sz.) Eleában működött, s az idő-tér összefüggéseit vizsgálta (*Achilles és a teknős*); a másik (Kr.e. 300 k.) a sztoikus iskola megalapítója.
140. Dioskoridés: görög orvos (Kr.u. I. sz.), leírta a növények gyógyító tulajdonságait, s ezzel megalapozta a tudományos gyógyszerészetet.
140. Orpheus: legendás görög költő és dalnok, aki halott felesége, Eurydiké után lement az Alvilágba.
141. Tullius: Marcus Tullius Cicero (Kr.e. 106–43), kiváló római jogász, szónok és prózaíró.
141. Linos: mondabeli görög költő, Vergilius szerint ő alapította meg a „pásztori” költészetet.
141. Seneca: római filozófus és drámaíró (Kr.e. 4 – Kr.u. 65), Nero császár nevelője. A középkorban nem tragédiáért, hanem (elvesztett) erkölcsanító műveitért tisztelték.
142. Euclides (gör. Eukleidés): görög „geométer”, azaz földmérő és mértantudós (Kr.e. 328?–285). Az általa kialakított „euklideszi” geometriát mindmáig tanítják, használják.
142. Ptolemaios: egyiptomi görög csillagász (Kr.u. II. sz.) Az ő „Napközpontú” világrendszerét használták egészen Kopernikusz felléptéig (XV. sz.). A ptolemaios rendszeren alapszik Dante világegyeteme is.
143. Hippokratés: görög orvos (Kr.e. 470–356), az orvostudomány megalapítója. Az orvosok máig az ő emlékére teszik le a „hipokratészi esküt”.
143. Avicenna (arabul Ibn Sina): arabul író perzsa orvos, tudományos könyvek szerzője (983–1037).
143. Galénos: az ókor legismertebb orvos (görög, Kr.u. 129–200). Mindenne kiterjedő munkáit a középkorban széles körben használták.
144. Averroës (arabul Ibn Rushd): spanyolországi arab filozófus (1126–1198), aki Aristotelés műveiről írt terjedelmes kommentárokat. Nagyrészt neki köszönhető, hogy a középkor jól ismerte Aristotelést.
148. Kettőbe oszlik: Dante és Vergilius elválik a másik négy költőtől, akik a Kastélyban maradnak.
150. Rezgő: a sóhajoktól, ld. 27. sor.

2. Szűkebb: mert a Pokol lefelé tölcserűen szűkül, legalja a Föld középpontjában van.
3. A második körtől kezdve már valódi bűnösök vannak. Eddig csak közönyöseket láttunk (III. ének, Előtér), illetve büntelen, de meg nem keresztelt lelkeket (IV. ének, Első Kör, azaz a Tornác).
4. Minos: a görög mitológiában Kréta királya, bölcs és igazságos uralkodó. Már az ókori költőknél is ő az Alvilág egyik bírása. Dante hosszú-farkú ördögöt, démont csinál belőle.
20. Utalás Máté evangéliumára (7,13): „Tágas a kapu és széles az út, amely a romlásba visz.”
23–24. Vergilius szóról-szóra ugyanezt mondta Kháronnak (Pok. III,95).

A gátlástalan szeretők büntetése

Most kezdenek a kínok hangjai
hallatszani; most léptem be oda,
hol szíven üt a sok siránkozás.
Oly helyre értem, hol hallgat a fény,
de minden bömböl, zúg, ahogy a tenger,
mikor két ellentétes szél veri.
Egy nem szűnő pokoli szélvihar
hordja a lelkeket roppant erővel,
pörgetve, ráncigálva gyöttri őket,
s mikor a sziklahasadékhoz érnek,
sikoltoznak, jajgatnak, nyögnek ott,
és káromolják Isten erejét.
Rájöttem: annak kell kínlódní így,
aki a testiségben vétkezik,
s az ész helyett a vágy a vezetője.
Ahogy hideg napon viszi a szárnya
a seregélyek sűrű csapatát,
úgy fújta a szél a rossz lelkeket
hol föl, hol le, hol erre, hol amarra;
és nincs remény, hogy valaha nyugalmat,
vagy akár enyhülést találjanak.

25

30

35

40

45

Híres kéjelgők, örült szerelmesek

Ahogy a darvak, panaszos dalukkal,
szállnak az égen, hosszú sorba fűzve,
úgy láttam jönni, jajszavak között,
az említett szél szárnyán árnyakat.
Így szóltam ekkor: „Mester, mondd, kik ők,
akiket így tép a fekete szél?”
„Az első ott a sorban, akiről
szeretnél hallani — felelte ő —,
császárnő volt soknyelvű nép fölött;
a kéjelgésben oly gátlástalan,
hogy törvényt hozott: »Szabad, ami jó!« —
fölmentve ezzel viselt dolgait.
A neve Semiramis, róla írják:
a férje, Ninus hagyta rá a trónt;
ott kormányzott, hol most szultán az úr.
A másik öngyilkos lett szerelemből,
megcsalva halott férjét, Sichaeust;
mögötte a kéjvágyó Cleopatra.
Nézd ott Helénát: őmiatta volt
sok évnvi baj; nézd ott a nagy Achillest,
aki szerelmébe bukkott bele.
Nézd Parist, Tristant...” S több mint ezer árnyat
egyenként megmutatott, akiket
a szerelem tépett ki életünkéből.

50

55

60

65

70

Francesca és Paolo megjelenik

Miután mesterem így megmutatta
a régi hölgyeket és urakat,

34. Sziklahasadék: az eredeti *ruina* ’rom, szakadék’ nem egyértelmű. 1.) Föltehetőleg (így Hertz, Vossler, Mandelbaum, Vandelli) az a hasadék, mely a Krisztus halálát kísérő földrengéskor keletkezett, s amelyen át Dante és Vergilius lejöttek a második körbe. A bűnösöket a szél körbe-hajtja a tölcser oldalán (mint egy bérház körfolyosóján), s a hasadékhoz visszaérve érzik át kínjaikat igazán. — 2.) A Pokoltölcser széle, ahonnan nem szeretnének lezuhanni (így Babits, Gmelin, Sisson, Radó).
37. Dante a büntetés módjából következtet a bűnre: úgy úzi őket most a szélvihar, ahogy életükben a vágyaik üzték-hajtották őket.
38–39. Testiség vétke: a gátlástalan szerelmi örömkeresés, kéjvágy, kicsapongás. (Régi nevei: paráznság, bujaság.) Dante nem mondja, hogy a szerelem vagy a nemi élvezet önmagában bűn volna; ám az emberi ész és akarat kordában kell hogy tartsa az ösztönöket, így a szexualitást is. Ha ez utóbbi fölülkerekedik, akkor az emberben túlsúlyba kerül az állatias elem; ez az, ami megbocsáthatatlan.
58. Semiramis: az ókori AsszírIA hírhedten kicsapongó királynője (Kr. e. XIV. sz.), a mezopotámiai Babylon (= Babel) város megalapítója. Viszonya volt a saját fiával is, ezért kihirdette, hogy a vérfertőzés nem bűn. Végül a fia ölte meg.
60. Az ókorban két Babylon nevű város létezett: az egyik AsszírIAban (ez Semiramis városa), a másik a mai Kairó helyén. A szultán ez utóbbiban székelt, nem uralta a másik Babylont. Dante korában a két várost egynek vélték.
61. A másik: Dido mondabeli karthágói királynő, Sichaeus özvegye, aki megszegve özvegyi fogadalmát, viszonyra lépett Aeneas trójai hadvezérrel. Amikor Aeneas odébbállt, Dido öngyilkos lett.
63. Cleopatra (Kleopátra): Egyiptom gyönyörű királynője, aki szeretője lett Julius Caesarnak, majd Antonius római hadvezérnek; megpróbálta elcsábítani Octavianust (a későbbi Augustus császárt) is, de miután ez nem sikerült, Kr.e. 30-ban öngyilkos lett.
64. Heléna (gör. Helené): híres görög szépség, Menelaos spártai király felesége, aki Paris trójai herceggel megszökött. Emiatt tört ki a tíz évig tartó trójai háború.
65. Achilles (gör. Akhilleus): görög hős, a trójai háború legvitézesebb harcosa. A legenda szerint beleszeretett Polyxena trójai királylányba, s — otthagya görög bajtársait — feleségül akarta venni, de az esküvőn a trójaiak törbe csalták s Paris megölte.
67. Paris (Párisz): ld. 64–66. sor. Végül a — saját szerelmi ügye által okozott — trójai háborúban esett el.
67. Tristan: kelta mondai hős, Arthur király kerekasztalának egyik lovagja. Bűnös szerelemben esett nagybátyjának, Mark cornwalli királynak a feleségével, Izoldával. Végül Mark király ölte meg.
69. Értsd: a szerelem okozta halálukat. Csupa olyan alakot látunk, akinek szabadjára eresztett nemi vágya vagy féktelen szerelme tragédiához vezetett. Dante az igazi vonzalomra épülő szerelmet is éltéli, ha az tiltott vagy esztelen módon valósul meg.

- a szánalomtól majd' megzavarodtam.
Így szóltam: „Költöm, szívesen beszélnék
azzal a kettővel, akik a szélben
oly könnyedén sodródnak, s mindig együtt!” 75
- Ő így felelt: „Várd meg, míg közel érnek,
szólj hozzájuk a szerelem nevében,
mely úzi őket — s meglásd: idejönnek.”
Amint a szél közelebb hozta őket,
fennhangon szóltam: „Fáradt szellemek,
gyertek s beszéljete — ha nem tilos!” 80
- Ahogy a galambok a vágy szavára
széttárt szárnyal a levegőben úszva
az édes fészek felé igyekeznek,
úgy váltak ők ki Dido csapatából, 85
jöttek felénk a gonosz levegőben,
szerető hívásomra válaszul.
„Te jóságos és finomlelkű lény,
ki eljössz hozzánk a fekete légben,
pedig a világ tőlünk vérpiros; 90
ha barátunk lenne az Ég Királya,
őt kérnénk: adjon jó békét neked,
mert kínjaink iránt szánalmat érzel.
Mit akarsz hallani vagy mondani?
Mi elmondjuk vagy halljuk szívesen, 95
amíg, mint most is, némán áll a szél.

Francesca da Rimini elmondja sorsát

- Szülföldem tengermelléki táj,
ott van, hová leér a Pó folyó,
hogy kísérelve ott megnyugodjon. 100
A szerelem, finom szívek ragálya,
őt föltüzelt szép testem iránt,
amelytől megfosztottak — szörnyű módon.
A szerelem, mely mindig kölcsönös,
úgy elfogott csinos lényem iránt,
hogy — amint látod — most is fogva tart. 105
A szerelem vitt egy halálba minket;
aki megölt, arra Kaina vár.”
Ilyen szavakkal szóltak ők mihozzánk.
Én, hallván e fájdalmas lelkeket,
lehajtottam fejem, s oly hosszan álltam, 110
hogy költöm megkérdezte: „Min tűnődsz?”
S én válaszoltam neki: „Ó, szegények!
Hány édes gondolat és mennyi vágy
vezette őket végzetes utukra!”
Majd hozzájuk fordulva így beszéltem: 115
„Francesca, a te szenvedéseid
keserves könnyekre fakasztanak.
De mondd: a kis sóhajok idején
mily módon engedte a szerelem
biztossá tenni a bizonytalant?” 120
És ő felelt: „Nincs nagyobb fájdalom,

75. Könnyűek: ellenállás nélkül sodródnak, ahogyan életükben a vágyuknak nem tudtak ellenállni.

81. Ha nem tilos: ha nem tiltja Isten (akinek a nevét a Pokolban nem ejtik ki).

85. Dido: ld. 61. sor.

88. A megszólaló Francesca da Rimini.

90. Vérpiros: mert megöltek minket, vérünket ontották.

91. Az Ég Királya: Isten.

97. Francesca da Rimini 1275 körül ment hozzá a sánta, csúnya, de derék és férfias Gianciotto Malatestához, Rimini városának urához. Egy gyermekük született. Francesca viszonyra lépett férje fivérével, a csinos (és ugyancsak családós) Paolo Malatestával. A férj rajtakapta őket s egyetlen tördféssel átszúrta mindkettőjüket. A gyilkosság 1283–86 között történt. Francesca ekkor 8–10 éve volt férjénél.

98. Francesca Ravennában született, a Pó torkolatánál.

99. Kísérői: a mellékfolyók.

100. Francesca úgy beszél a szerelemtől, ahogy akkoriban az „édes új stílus” lírikus költői (korábban maga Dante is) bemutatták a szerelmet: mint a finom szíveket elkerülhetetlenül megtámadó „kört”.

101. Őt: Paolót. Paolo 1282-ben egy évig Firenze városkapitánya volt, így a 17 éves Dante ismerhette.

102. Testemtől megfosztottak: megöltek, méghozzá úgy, hogy gyónni se maradt időm.

103. Értsd: akit szeretnek, az kénytelen visszantszeretni. (A tapasztalat ezt nem igazolja.)

106. Kaina: a Pokol fenekének az a része, ahol a testvérgyilkosok bűnhődnek. Francesca szerint a férje (aki az elbeszélés idején, 1300-ban még élt) oda fog kerülni.

108. Valójában végig csak Francesca beszél, Paolo meg se szólal.

118. A kis sóhajok idején: a szerelem kezdeti szakaszában, amikor még egymásról nem tudták.

120. Értsd: hogyan bizonyosodtatok meg arról, hogy a másik is szeret?

- mint emlékezni a boldog időkre
a bajban — mestered is tudja ezt.
De ha valóban ennyire kívánod 125
megismerni szerelmünk gyökerét,
legyen; egyszerre sírok és beszéllek.
Egy ízben olvasgattunk, kedvtelésből,
Lancelotról, kit szerelem gyötört;
egyedül voltunk, és gyanútlanok. 130
Olvasás közben össze-összenéztünk,
néha az arcszínünk megváltozott;
ám jött egy pont, mely végképpen legyőzött:
mikor a régen vágyott szép mosolyt
a szerelmes hős csókkal illeti —
akkor ő, itt, ki tőlem el nem válik, 135
a számra reszketőn csókot adott.
A könyv lett *Galeottónk*, meg a szerző;
mert aznap már nem olvastunk tovább.”
Amíg az egyik lélek ezt mesélte,
a másik úgy sírt, hogy a szánalomtól 140
kiment belőlem az életerő,
s mint halott test, a földön elzuhantam.

123. Mestered: Vergilius, aki maga is a Pokolban gondol vissza a régi szép időkre.

127. A könyv, amit olvastak, valamelyik középkori francia lovagregény lehetett. — A középkorban természetes volt, hogy egy könyvet többen közösen olvastak, hiszen csak kódexek léteztek, s ezek drágák, ritkák és súlyosak voltak.

128. Lancelot: az Arthur-mondakörben a Kerekasztal egyik lovagja. Beleszeretett Arthur király feleségébe, Guinevrába.

137. Francesca a regényt és annak szerzőjét teszi felelőssé azért, hogy elcsábultak.

137. Galeotto (fr. Galahault) a kerítő szerepét játssza a regényben. Ő beszéli rá a félszeg Lancelotot, hogy csókolja meg a királynét; így indul házasságtörő kapcsolatuk.

139. Dante ezt a tragikus (és botrányos) történetet az asszony családjától hallhatta, hiszen évekig lakott Ravennában Francesca unokaöccsénél, Guido Novellónál.